

Centrum Badania Opinii Społecznej

ul. ŻURAWIA 4 skr. pt. 24 00-955 WARSZAWA 15

SEKRETARIAT: 28-37-04, 29-35-69

ZESPÓŁ REALIZACJI BADAŃ: 40-56-41

TELEFON DYŻURNY: 21-34-34

BDF/179/4/86

OPINIE O MATERIALNYCH WARUNKACH ŻYCIA

/Komunikat z badań/

Maj 1986

Tematem komunikatu jest ocena ogólnych i materialnych warunków życia ludzi w Polsce oraz materialnych warunków życia własnych rodzin dokonana przez 1498 respondentów odpowiadających na ankietę przeprowadzoną w okresie 20 marzec-4 kwiecień, a więc po podwyżce cen¹.

W analizie odpowiedzi na wybrane pytania ankiety zostały uwzględnione podstawowe zmienne społeczno-demograficzne /płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zamieszkania, przynależność do grupy społeczno-zawodowej/ oraz sytuacja materialna oceniana według deklarowanego poziomu dochodów przypadających na jednego członka rodziny. Oceny sytuacji materialnej społeczeństwa oraz perspektyw zmian w tej dziedzinie na najbliższe dwa lata zostały rozpatrzone również na tle niektórych opinii o polityce.

1. Warunki życia społeczeństwa polskiego oraz perspektywy ich zmian w ciągu dwóch najbliższych lat

Ogólna ocena warunków życia ludzi w Polsce była zdecydowanie negatywna: 55,7% respondentów wyraziło przekonanie, że są one niezbyt dobre, 21,2% uznało, że są złe, a 4,3%, że bardzo złe. O tym, że ludziom żyje się dobrze było przekonanych 12,8% badanych, że bardzo dobrze - 0,6%.

Wiek badanych nie różnicował tych ocen. Z kolei płeć i miejsce zamieszkania wpływały na nie tylko w niewielkim stopniu. Oceny negatywne nieco częściej wyrażali: kobiety i mieszkańcy wielkich miast /powyżej 500 tys. mieszkańców/. Wyraźniejszy wpływ na kształtowanie się opinii o warunkach życia ludzi w naszym kraju miały wykształcenie i przynależność do grupy społeczno-zawodowej. Stosunkowo najbardziej krytycznie oceniali je respondenci z wykształceniem wyższym: 28,8% spośród nich uznało, że ludziom żyje się źle, 8,7% zaś, że bardzo źle. Rozkład ocen według przynależności do grup społeczno-zawodowych przedstawiono w tabeli 1.

¹ Ankietę pod hasłem "Aktualne wydarzenia" CBOS przeprowadza co jakiś czas na próbie udziałowej liczącej 1500 osób.

Tabela 1. Ocena ogólnych warunków życia społeczeństwa w podziale na grupy społeczno-zawodowe

w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Ocena warunków życia					
	bardzo dobre	dobre	niezbyt dobre	złe	bardzo złe	brak opinii
Inteligencja	0,0	8,3	51,7	28,3	11,7	0,0
Robotnicy wykwalifikowani	1,3	12,4	59,2	18,2	2,5	6,4
Robotnicy niewykwalifikowani	1,7	8,6	60,3	20,7	3,4	5,3
Rolnicy indywidualni	2,3	14,5	56,5	18,3	3,8	4,6
Emeryci i renciści	0,4	12,5	52,7	24,7	4,3	5,4
Ogółem	0,6	12,8	55,7	21,2	4,3	5,4

Ocena ogólnych warunków życia była w niewielkim stopniu skorelowana z sytuacją materialną badanych, określoną według wysokości dochodów przypadających na 1 osobę w rodzinie.

Gorzej niż ogólne warunki życia społeczeństwa respondenci ocenili jego sytuację materialną. Rozkład procentowy ocen w poniższym zestawieniu.

Ocena warunków	Warunki życia społeczeństwa	
	ogólne	materialne
Bardzo dobre	0,6	1,5
Dobre	12,8	9,3
Niezbyt dobre	55,7	36,5
Złe	21,2	38,5
Bardzo złe	4,3	9,7
Trudno powiedzieć	5,4	4,5
	25,5	48,2

Wyraźnie większy pesymizm cechował również badanych przy określaniu kierunków zmian sytuacji materialnej społeczeństwa w przyszłości: poprawy w ciągu dwóch najbliższych lat spodziewało się 22,1% badanych, natomiast pogorszenia 41,5%.

Stwierdzono wyraźny związek między oczekiwaniami dotyczącymi zmian materialnych warunków życia ludności w ciągu najbliższych lat a oceną aktualnej sytuacji gospodarczej kraju i postrzeganymi perspektywami jej zmian.

Badani pozytywnie oceniający tę sytuację oczekują podniesienia materialnego poziomu życia i odwrotnie /tab.2/. Korelacja ta jest jeszcze silniejsza, gdy porównujemy oceny zmian sytuacji gospodarczej w kraju oraz sytuacji materialnej społeczeństwa w ciągu dwóch najbliższych lat /tab.3/.

Okazało się natomiast, że oceny obecnej sytuacji politycznej w kraju w dużo mniejszym stopniu determinują opinie o możliwościach zmian warunków życia społeczeństwa. Można jednak powiedzieć, że z grupy osób oceniających tę sytuację jako dobrą lub bardzo dobrą nieco więcej spodziewało się poprawy materialnych warunków życia w kraju niż spośród tych, którzy uznali obecną sytuację za złą i odwrotnie. Podobny związek jest między ocenami możliwości zmian sytuacji politycznej i materialnej społeczeństwa w ciągu dwóch najbliższych lat.

O tym, że nastąpią pozytywne zmiany w materialnych warunkach życia ludzi w Polsce byli przekonani przede wszystkim ci respondenci, którzy dostrzegali rzeczywiste działania władzy podejmowane w celu zapobiegania kryzysom /tab.4/, a także osoby odczuwające w nastrojach społecznych pewne odprężenie /tab.5/. Zmian na gorsze spodziewali się głównie ci, których zdaniem władza nic nie robi lub robi niewiele, aby zapobiec kryzysom, oraz osoby stwierdzające, że wśród ludzi, z którymi się stykają, panuje ogólne niezadowolenie.

Cechy demograficzne badanych /płeć, wiek oraz miejsce zamieszkania/ nie miały wyraźniejszego wpływu na kształtowanie się pesymistycznych lub optymistycznych oczekiwań co do rozwoju sytuacji materialnej społeczeństwa. Ciekawe, że również własna sytuacja materialna badanych określana według poziomu dochodów przypadających miesięcznie na 1 osobę w gospodarstwie domowym nie różnicowała ocen dotyczących perspektyw zmian w materialnych warunkach życia społeczeństwa. Wpływały na nie natomiast wykształcenie i skorelowana z jego poziomem przynależność do grupy społeczno-zawodowej. Z danych zawartych w tabeli 6 wynika, że stosunkowo najbardziej pesymistycznie postrzega przyszłą sytuację materialną inteligencja. Nieznacznej jej poprawy w ciągu dwóch najbliższych lat spodziewają się przede wszystkim robotnicy wykwalifikowani i rolnicy. Charakterystyczny jest duży odsetek osób nie mających zdania na ten temat /poza grupą inteligencji/. Należy przypuszczać, że powodem tego obok niekompetencji jest istniejące w społeczeństwie poczucie braku stabilizacji, niepewności, a nawet zagrożenia. Ma ono tendencję do zmniejszania się, ale poziom tego zjawiska jest ciągle jeszcze dość wysoki: 8,0% badanych stwierdziło, że wyczuwa w nastrojach społecznych bardzo duże napięcie, 47,6% zaś, że istnieje napięcie. O tym, że jest raczej spokój było przekonanych 31,5% respondentów, całkowite odprężenie odczuwało 2,7%.

Tabela 2. Ocena sytuacji gospodarczej w Polsce a przewidywane zmiany w materialnych warunkach życia społeczeństwa w ciągu dwóch najbliższych lat
w procentach

Ocena sytuacji gospodarczej kraju	Przewidywane zmiany w materialnych warunkach życia						brak opinii
	zdecydowana poprawa	nieznaczna poprawa	bez zmian	nieznaczne pogorszenie	zdecydowane pogorszenie	brak opinii	
Dobra	20,0	25,0	10,0	15,0	5,0	25,0	
Dość dobra	7,7	50,5	22,0	4,4	3,3	12,1	
Ani dobra, ani zła	1,2	32,2	30,3	18,4	7,4	10,5	
Zła	0,3	13,6	26,4	32,3	18,7	8,7	
Bardzo zła	0,5	4,3	12,8	26,6	48,9	6,9	
Brak opinii	1,5	10,8	20,0	12,3	10,8	44,6	
Razem	1,4	20,7	25,1	24,2	17,3	11,3	

Tabela 3. Ocena przyszłej sytuacji gospodarczej w kraju a opinie o zmianach w materialnych warunkach życia społeczeństwa
w procentach

Kierunek zmian w sytuacji gospodarczej kraju	Kierunek zmian w materialnych warunkach życia						brak opinii
	zdecydowana poprawa	nieznaczna poprawa	bez zmian	nieznaczne pogorszenie	zdecydowane pogorszenie	brak opinii	
Zdecydowana poprawa	28,6	40,0	11,4	11,4	5,7	2,9	
Nieznaczna poprawa	1,0	48,9	27,4	12,2	4,1	6,4	
Bez zmian	0,4	6,9	40,1	31,3	13,3	8,0	
Nieznaczne pogorszenie	0,0	3,7	9,3	50,9	33,3	2,8	
Zdecydowane pogorszenie	0,8	3,3	4,1	15,7	71,9	4,2	
Brak opinii	1,6	8,6	17,8	15,7	9,7	46,6	
Razem	1,4	20,7	25,1	24,2	17,3	11,3	

Tabela 4. Podejmowanie przez władzę działań zapobiegających kryzysowi a opinie o zmianach w materialnych warunkach życia społeczeństwa w ciągu dwóch najbliższych lat

Opinie o podejmowaniu przez władzę działań antykryzysowych	Przewidywane zmiany w warunkach życia						brak opinii
	zdecydowana poprawa	nieznaczna poprawa	bez zmian	nieznaczne pogorszenie	zdecydowane pogorszenie	brak opinii	
Zdecydowanie tak	4,0	44,0	12,0	22,0	6,0	12,0	
Raczej tak	2,4	35,8	30,2	15,8	8,6	7,2	
Raczej nie	0,7	10,4	28,2	32,0	22,6	6,1	
Zdecydowanie nie	0,6	3,5	12,4	31,2	45,3	7,0	
Brak opinii	0,6	14,2	22,0	25,5	11,9	25,8	
Razem	1,4	20,7	25,1	24,2	17,3	11,3	

w procentach

Tabela 5. Ocena nastrojów społecznych a przewidywane zmiany w materialnych warunkach życia społeczeństwa w ciągu dwóch najbliższych lat

Ocena nastrojów społecznych	Przewidywane zmiany w warunkach życia						brak opinii
	zdecydowana poprawa	nieznaczna poprawa	bez zmian	nieznaczne pogorszenie	zdecydowane pogorszenie	brak opinii	
Ogólne odprężenie	5,9	23,5	29,4	20,6	11,8	8,8	
Pewne odprężenie	3,3	43,0	27,2	13,6	4,7	8,2	
Rezygnacja	0,5	23,1	30,8	24,2	13,9	7,5	
Lęk, niepewność	1,1	13,7	22,6	27,6	20,2	14,8	
Ogólne niezadowolenie	0,5	6,5	19,4	31,0	31,0	11,6	
Razem	1,4	20,7	25,1	24,2	17,3	11,3	

w procentach

Tabela 6. Przewidywane zmiany w materialnych warunkach życia społeczeństwa a przynależność do grupy społeczno-zawodowej w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Przewidywane zmiany					
	zdecydowana poprawa	nieznaczna poprawa	bez zmian	nieznaczne pogorszenie	zdecydowane pogorszenie	brak opinii
Inteligencja	0,0	18,0	26,2	31,1	21,3	3,4
Robotnicy wykwalifikowani	1,6	26,8	23,6	23,2	14,6	10,2
Robotnicy niewykwalifikowani	1,7	20,7	25,9	15,5	25,9	10,3
Rolnicy indywidualni	2,3	22,7	21,2	23,5	17,4	12,9
Emeryci i renciści	1,1	18,3	24,5	23,7	13,7	18,7
Razem	1,4	20,7	25,1	24,2	17,3	11,3

2. Ocena własnej sytuacji materialnej

Sytuację materialną badanych można oceniać według deklarowanych przez nich dochodów miesięcznych w przeliczeniu na jedną osobę w rodzinie. W badanej zbiorowości wynosiły one 10 177 zł, w podstawowych grupach społeczno-zawodowych zaś kształtowały się następująco:

inteligencja	- 10 347 zł,
robotnicy wykwalifikowani	- 10 760 zł,
robotnicy niewykwalifikowani	- 10 048 zł,
rolnicy indywidualni ²	- 9 398 zł,
prywatni właściciele	- 13 856 zł,
emeryci i renciści	- 9 856 zł.

Wyraźniejsze zróżnicowanie średnich dochodów przypadających na jedną osobę wystąpiło przy ich rozpatrywaniu według poziomu wykształcenia badanych. Najniższe deklarowały osoby z wykształceniem niepełnym podstawowym /8699 zł/ i podstawowym /9775 zł/, najwyższe zaś ze średnim zawodowym /11 347 zł/.

Największy wpływ na zróżnicowanie dochodów miała liczebność rodziny, co obrazuje poniższe zestawienie.

Liczba osób w gospodarstwie domowym	Średnie dochody miesięczne przypadające na 1 osobę /w złotych/
1	13 734
2	11 291
3	10 792
4	9 088
5	7 892
6 i więcej	7 185

Liczebność rodziny wyjaśniała w 14,1% zróżnicowanie miesięcznych dochodów przypadających na 1 osobę w badanej populacji.

Deklarowane przez respondentów dochody miesięczne w przeliczeniu na 1 osobę w rodzinie były średnio o 4131 zł, tj. 40,6% mniejsze od dochodów

² Dochody rolników ze względu na produkcyjno-konsumpcyjny charakter gospodarstwa domowego należy traktować jedynie jako wielkość orientacyjną.

uznanych przez nich za niezbędne dla zaspokojenia podstawowych potrzeb rodziny³.

Zestawienie deklarowanych i pożądaných dochodów /tab.7/ wykazuje, że największa rozbieżność między nimi występuje w grupie emerytów i rencistów oraz robotników niewykwalifikowanych i inteligencji.

Tabela 7. Zróżnicowanie dochodów deklarowanych i pożądaných w przeliczeniu na 1 osobę w rodzinie w ramach grup społeczno-zawodowych

Grupy społeczno-zawodowe	Dochody pożądané	Różnica między dochodami pożądanymi i deklarowanymi	
		zł	%
Inteligencja	14 201	3854	37,2
Robotnicy wykwalifikowani	14 240	3480	32,3
Robotnicy niewykwalifikowani	13 907	3859	38,4
Rolnicy	12 214	2816	30,0
Prywatni właściciele	15 365	2264	17,3
Emeryci i renciści	14 347	4491	45,6

Analiza zróżnicowania dochodów deklarowanych i pożądaných w zależności od liczebności rodziny /tab.8/ wskazuje na specyfikę gospodarstw jednoosobowych, w których koszty stałe są większe niż w sytuacji, gdy rozkładają się na kilka osób. Dystans pomiędzy omawianymi dochodami w tej grupie gospodarstw może być spowodowany ponadto odmiennością potrzeb i aspiracji.

Analiza korelacyjna wykazała, że rzeczywiste dochody przypadające na 1 osobę w rodzinie wyjaśniają w około 20% sumę dochodów uznawanych za niezbędne dla zaspokojenia podstawowych potrzeb. Można więc powiedzieć, że pożądané dochody są względnie niezależne od dochodów rzeczywistych.

³ Nie należy mylić tej wielkości z minimum socjalnym; jest to tzw. subiektywne minimum, w zakres którego mogą wchodzić wydatki na zaspokojenie nie tylko potrzeb podstawowych, ale również potrzeb wyższego rzędu w rozumieniu Masłowa.

Tabela 8. Zróżnicowanie dochodów deklarowanych i pożądaných w zależności od liczebności gospodarstwa domowego
w procentach

Liczebność gospodarstwa domowego	Dochody po- żądane na 1 osobę	Różnica między dochodami pożądanymi a deklarowanymi	
		zł	%
1	23 075	9341	68,0
2	15 426	4135	36,6
3	14 240	3448	31,9
4	12 321	3233	35,6
5	10 881	2989	37,9
6 osób i więcej	8 943	1758	24,5

Badani oceniali również swoje warunki materialne. Wyniki tej oceny dokonanej na skali siedmiopunktowej są następujące:

<u>Skala ocen</u>	<u>Odsetek badanych</u>
1 Bardzo zła sytuacja materialna	2,9
2	10,9
3	26,6
4	42,9
5	10,2
6	6,0
7 Bardzo dobra sytuacja materialna	0,5

Subiektywna ocena warunków materialnych jest dość silnie skorelowana z poziomem średnich dochodów przypadających na 1 osobę w rodzinie /tab. 9 /. Bardzo złej i złej, w ocenie subiektywnej, sytuacji materialnej towarzyszyły średnie dochody na 1 osobę w wysokości 8063 zł, raczej złej - 8658 zł, przeciętnej - 10 318 zł, raczej dobrej - 13 356 zł, dobrej i bardzo dobrej - 15 228 zł.

Analiza statystyczna wykazała, że średnie deklarowane dochody przypadające na 1 osobę wyjaśniają w 18,7% zróżnicowanie subiektywnej oceny warunków materialnych.

Spośród podstawowych grup społeczno-zawodowych stosunkowo najgorzej oceniła swoją sytuację materialną grupa emerytów i rencistów oraz robotników niewykwalifikowanych, najlepiej zaś rolników. Odczucia robotników wykwalifikowanych i inteligencji były podobne /tab. 10/.

Tabela 9. Ocena własnych warunków materialnych a poziom dochodów na osobę
w procentach

Ocena warunków materialnych rodziny	Poziom				
	bardzo niski	niski	przeciętny	wysoki	bardzo wysoki
Bardzo złe	26,3	27,8	36,7	6,8	2,4
Raczej złe	10,3	30,0	46,4	11,5	1,8
Średnie, przeciętne	6,2	16,3	43,6	26,2	7,7
Dość dobre	4,7	4,0	34,9	30,2	26,2
Dobre, bardzo dobre	0,0	5,2	19,8	36,5	38,5
Razem	9,5	19,6	40,9	20,7	9,3

Tabela 10. Ocena własnych warunków materialnych i mieszkaniowych w przekroju podstawowych grup społecznych

w procentach

Grupy społeczno-zawodowe	Ocena warunków				
	bardzo złe i złe	raczej złe	średnie, przeciętne	dość dobre	dobre i bardzo dobre
Inteligencja a	14,8	21,3	45,8	13,1	5,0
b	21,3	11,5	22,9	24,6	19,7
Robotnicy wykwalifikowani a	11,8	25,5	44,5	12,1	6,1
b	14,6	16,2	36,1	15,6	17,5
Robotnicy niewykwalifikowani a	24,1	22,4	46,7	3,4	3,4
b	22,8	17,5	43,9	5,3	10,5
Rolnicy indywidualni a	10,6	21,2	47,0	12,1	9,1
b	6,1	13,6	35,6	22,0	22,7
Emeryci i renciści a	20,7	32,1	34,3	7,5	5,4
b	7,5	14,6	37,2	20,7	20,0

a - warunki materialne; b - warunki mieszkaniowe.

W przekroju grup wiekowych najbardziej krytyczni w ocenie swoich warunków materialnych byli ludzie młodzi - w wieku 25-39 lat oraz starzy - w wieku 65 lat i więcej. Bardziej usatysfakcjonowana natomiast okazała się grupa respondentów w wieku 50-59 lat.

Najgorzej oceniali warunki materialne swoich rodzin mieszkańcy wielkich miast, liczących powyżej 500 tys. mieszkańców.

Jeszcze mniej jednolite były oceny jednego z elementów sytuacji materialnej, jakim są warunki mieszkaniowe. W tym wypadku najbardziej krytyczni okazali się robotnicy niewykwalifikowani, inteligencja oraz robotnicy wykwalifikowani. Inteligencja obok emerytów i rencistów oraz rolników charakteryzowała się jednocześnie największym odsetkiem ocen dobrych i bardzo dobrych lub dość dobrych /tab.10/. Podobnie jak przy ocenie warunków materialnych rodziny stosunkowo najbardziej niezadowoleni byli z warunków mieszkaniowych mieszkańcy wielkich miast oraz ludzie młodzi. Największy odsetek ocen pozytywnych zanotowano w grupie respondentów zamieszkałych na wsi oraz w wieku 50-59 lat.

Oceny warunków mieszkaniowych w mniejszym stopniu niż warunków materialnych rodziny były skorelowane z poziomem dochodów przypadających na 1 osobę w gospodarstwach domowych respondentów. Dość silny natomiast okazał się związek między oceną warunków materialnych i mieszkaniowych rodziny /tab.11/. Oznacza to, że osoby lepiej oceniające swoje warunki materialne miały na ogół lepsze warunki mieszkaniowe i odwrotnie.

Tabela 11. Zależność między oceną własnych warunków materialnych i mieszkaniowych

w procentach

Ocena warunków mieszkaniowych	Ocena warunków materialnych				
	bardzo złe i złe	raczej złe	średnie, przeciętne	raczej dobre	bardzo dobre i dobre
Bardzo złe i złe	43,7	27,3	23,9	3,4	1,7
Raczej złe	18,4	47,5	29,1	4,1	0,9
Przeciętne, średnie	9,0	28,8	55,6	4,8	1,8
Dość dobre	7,5	18,3	47,3	22,0	4,9
Dobre i bardzo dobre	7,3	13,8	36,7	18,3	23,9

x

x

x

Na podstawie przedstawionych wyników badania można powiedzieć, że zarówno ogólne jak i materialne warunki życia społeczeństwa są oceniane przez ludzi jako niezadowalające. Oceny te są dobrym wskaźnikiem nastrojów społecznych. Są bowiem silnie skorelowane z postrzeganiem sytuacji gospodarczej kraju i jej możliwości rozwojowych oraz własnej sytuacji materialnej. Niepoko-

jącym zjawiskiem jest powszechność pesymistycznych ocen we wszystkich grupach pokoleniowych i bardzo zbliżony ich rozkład w grupach społeczno-zawodowych zdecydowanie różniących się poziomem wykształcenia. Oceny własnej sytuacji materialnej dokonane przez badanych upoważniają do stwierdzenia, że dochody przypadające na 1 osobę w rodzinie są za niskie /w opinii respondentów przeciętnie o 40,6%/ dla zaspokojenia podstawowych potrzeb. W największym stopniu odczuwają ich niedostatek emeryci i renciści, robotnicy niewykwalifikowani i inteligencja, a więc grupy społeczne, których obiektywna sytuacja materialna jest różna. Oznacza to, że poczucie deprivacji potrzeb występuje z podobnym nasileniem przy różnych poziomach materialnych warunków życia. Fakt ten stanowi sygnał ostrzegawczy dla polityki społecznej.